

CHOPIN: HÁROM NOKTÜRN OPUS 9.

Elemzés egy zeneterápiai tanulmányhoz

Mielőtt részletesen elemezném Chopin e három remekművét, bele kell pillantanunk a keletkezésüket megelőző körülményekbe.

A zeneszerzőt ihlető tényezők kétfélék lehetnek: a megrendelés (felkérés, szolgálat stb.) vagy a belső inspiráció (ennek kiváltó oka igen változatos lehet, akár az előző is) Chopin op. 9-es Három noktürnje esetében az utóbbiról van szó.

Tisztában kell lennünk azzal a ténnyel, hogy Chopin 20 évesen hagyja el véglegesen a forrongó lengyel hont szülői és tanári biztatás hatására. Abban a reményben teszi ezt, hogy Bécsben, illetve Párizsban tökéletesítse tudását. Szeretett hazájában a lengyel arisztokrácia közkedvelt pianistájaként ünneplik, mégis búcsút mond a biztonságot jelentő családi háttérnek, s önállóan próbálja meghódítani Európát (mint pl. Liszt is).

Már ez a lépés kiváltja azt a sok ellentmondást, amivel Chopin gyenge szervezete nem tud megbirkózni. Próbálja elfogadni az akkori bemutatkozási lehetőségeket, (azaz a szalonokbeli fellépéseket,) menedzselési szokásokat, de lelke mélyén képtelen megbarátkozni a felszínes társadalmi kapcsolatokkal. (Ezt tanúsítják levelei is.) Liszt írja róla egyik tanulmányában: Chopin lényének alapját a lengyel „*żał*”, a fájdalom szó alkotja.

Hogy miért is boldogtalan az ünnepeelt zongoraművész-zeneszerző? Saját jövője felépítésén dolgozik távol szeretteitől, s hazájától: magányos. Mivel tartósan nincs körülötte senki, aki megértené, lelkiéletének rezdüléseit nem szavakban meséli el, hanem saját szerzeményeiben fejezi ki azokat.

Számos lírai műfaj van a zenében, amihez az érzékeny lelkiéletű zeneszerzők nyúlhatnak. Ilyen többek között a szóló hangszerre íródott éneklő műfaj, a *notturmo* vagy *nocturne*, aminek jelentése: **éji zene (nem szerenád!)** Jellemző rá a *moderato* tempó, a kromatika, a lírai alapkarakteren belüli sokféle árnyalat, színezés, díszítés, valamint

sejtelmes harmóniak és modulációk. A zenetörténet John Field ír származású zeneszerzőt, korának egyik kiemelkedőbb, kortársaira nagy hatást gyakorló zongoristájának tartja: művei ihlető hatással voltak a fiatal Chopinre, aki a noktürn műfaját Fieldtől emelte át saját művészetébe.

A noktürnök Chopin melankolikus hangulatú darabjai, legintimebb és legszemélyesebb vallomásai. A sűrű zenei anyag ellenére a virtuozitás csak a kifejezés egyik eszköze. A noktürnöket szokás manapság hangversenytermekben ciklikusan vagy egyenként játszani.

Maurice Brown 1972-ben, Londonban megjelent kutatása alapján Chopin az opus 9.-es **Három noktürnt** 1830/31-ben írta, Madame Camille Pleyelnek ajánlva. (Brown Index 54/1., 2., 3.) Mindegyik jellemzője a sajátos variációs forma, a lírai hangulat, s az egyéni kifejezés- és hangzásvilág.

A No. **1-es noktürn** b-moll hangnemű, tempójelzése *larghetto*. Szerepelnek még a kottában (Urtext kiadás) eredeti Chopin-i utasításként *espressivo*, *appassionato*, *sotto voce*, *con forza*, *smorzando*, *legatissimo*, *dolcissimo*, valamint a *ppp* és a *forte* dinamikai jelek, - *ff* jelzést csak az 51. ütemben és az utolsó oldalon találunk.

Témaként egy kétütemes motívum szolgál, amit a szerző variálva, a felső szólamban cizellálva megismétel. Hasonlattal élve olyan ez a két ütem, mint egy hosszabb lélegzetű sóhaj.

A darab szerkezete formabontó: a téma nem szabályos, 8 ütem (2+2+4) + 10 (2+2+6) ütem. Az *appassionato* kifejezés érdekében az akkordfelbontásnál a hangközök tágítását használja. Ez a fokozás nagy változásba, *sotto voce*-ba torkollik, hangnemi váltással egybekötve (19. ütem). A mű a párhuzamos dúr hangnemben (Desz-dúr) folytatódik, új motívummal, ami természetesen más karakterű: zenei fantáziánkra van bízva, ki, mire gondol az oktávmenetek alatt, amit a balkéz szólamának orgonapontos akkordfelbontásai tesznek még zaklatottabbá. Az aszimmetrikus hangsúlyoktól a zene teljesen labilissá válik. A szerző próbál elszakadni ettől a lelkiállapottól, de végülis nem képes. Mondhatni, nem hagyja nyugodni a kérlelhetetlen motívum: ezt variálja különböző hangnemek érintésével (D-dúr – 32.

és 40. ütem, ami igen merész a Desz-dúrhoz képest!) a leginkább feszítő érzést keltő kromatikát és szűkített akkordokat használva, mígnem a többszöri fokozás eredményeképpen megérkezünk egy újabb kétütemes motívumhoz (51. ütem). Továbbra is tágfekvésű harmóniafelbontások kísérik az alsó szólamban a témát, amelynek szerkesztési alapja most is a 2+2+2+2 ütem. Az állandó ismételtetés során a kétütemes kérdéseket nem válaszok követik, hanem újabb kérdések, (kétségek), amelyekre nincs felelet. Egy-egy *sf* jel utal arra, hogy a zeneszerző szeretne kitörni az őt fogva tartó gondolatok karmaiból, de igazából nem képes kiszakadni a gyötrő lelkiállapotból: nem lel megnyugvásra.

A motívumok variálását úgy is felfoghatjuk, mintha valaki többször nekirugaszkodik egy feladatnak, de mégsem bír vele: vár, erőt gyűjt (pl. jobb kézben szünet van az 59-60. ütemben). Ismételten próbálkozik, majd a repríz által visszakanyarodik a kiindulópontához (70. ütem), vagyis visszajut az eredeti állapothoz, amelytől továbbra sem tud szabadulni. Itt az *espressivo* utasítás helyett *dolcissimot* kér a szerző, s a téma variálásakor először használ kromatikával színezett virtuóz skálamenetet. A tágfekvésű *appassionato* motívum most még szenvedélyesebbé, szinte türelmetlenül esdeklővé alakul, mígnem a *codába* (82. ütem) torkollik. A zárlatmegerősítés mintegy utolsó kísérlet az eddigi nehézségektől való megszabadulásra. A befejezés reményteljes: ún. *picardiai terces* akkord, B-dúr.

A **No. 2. noktürn** hangneme Esz-dúr, ütemjelzése 12/8, amely megteremti a ringatózás lehetőségét. Tempója *Andante*.

A téma 4 ütemes, Esz-dúr hangnemű, viszont sok alterált hangot tartalmaz, mely elbizonytalanítja a tonalitást. Meseszerűen indít, de a modulációk már a közeledő felhőkre utalnak. Az 5. ütem változatlan harmóniákra épülő díszített dallamvariáns a felső szólamban, ami a lezárás után azonnal továbbfolytatódik - ütemről ütemre kérdez, illetve válaszol (9-10., ill. 11-12. ütem). A páros lüktetést megtartva visszaérkezünk az eredeti témához, de még sűrűbb ornamentikával teletűzdelve. Itt Chopin a négy ütemet már nem ismétli meg, hanem mindjárt a második kérdés-felelet témát hozza (17-20. ütem). Megfigyelhető, hogy utóbbi tematikája változatlan marad, mégis karaktere más lesz az új dinamikai utasítás hatására (a *piano*, *pianissimo* itt *fortévá* válik!)

Ismét megérkezünk a témához (21. ütem), s ez újabb variációs megoldásra teremt lehetőséget. A kezdőhangot *sf* jelzéssel látja el a szerző, (olyan, mint egy hirtelen kitörő effektus), majd a díszített téma melódiáját teletűzdeli különféle váratlan hangsúlyokkal, szokatlan kettőskötésekkel (22. ütem).

A 25. ütemnél kezdődik a *coda*: tulajdonképpen 3 hangból álló tematikus ütem, ami újfent variálódik, ezáltal, s a dinamika segítségével egyre fokoz (*stretto*, amely *ff* mollbeli akkordba torkollik). Ez a darab tetőpontja, ami valójában egy rövid kadencia. A lecsengés *smorzando* hangvételi. Az előző noktűrnhöz hasonlóan a befejezés itt is megnyugtató: két ütemen keresztül a tonikát, az Esz-dúr alaphármaszt ismétli a zongora különböző oktávszakaszain (33-34. ütem).

A noktűrnök közül a **No. 3**-as a legterjedelmesebb. Hangneme Hdúr, tempójelzése *allegretto*, ütemjelzése 6/8 (2x3-as lüktetéssel). Témájának karaktere összetett: ugyanúgy érezhető benne mind a vívódás, mind a külső segítséget váró, megoldást kereső lélek nyughatatlansága. A téma 3 főhangból áll, mely a diatonikus skála hangjaival folytatódik. Formailag 8 + 12 ütemes egység, az első mondat félzárkórta után a második az alaphangnem első fokán zár. Utóbbi frázis az első variánsa (az első ütem harmóniája változatlan, de a felső szólam *leggerissimo* díszítést kap). Miután továbbfejleszti a dallamot, 2x2 ütemmel bővíti azt.

A 21. ütemben újraindul a mű első része (ez a következő 20 ütemen keresztül tart). A balkéz harmóniafelbontásai teljesen változatlan formában jelennek meg, míg a felső szólam még finomabb és cizelláltabb lesz (a díszítéseket szinte a brüsszeli csipkéhez lehetne hasonlítani). Az Op. 9. sorozatban a komponista itt kér először *scherzandót*. Az interpretáló feladata megmutatni, hogyan lesz más karakterű az alapjaiban azonos hangzásvilág, hogy változik a könnyedség (31. ütem) tréfává, az egyszerű, spontán *espressivo* esdeklő kérésse, miként zuhan át egyik hangulat a másikba.

A 41. ütem új hangnemben, Fisz-dúrban folytatódik - nevezhetjük B résznek - egy szinte meseszerű, beszédes témával. A kezdeti *sostenuto* rövid 2 ütem után nyugtalanná válik. A szerző viaskodik: a kétütemenkénti változásokat egy nagy fokozás követi. Az ütemek első negyedén lévő *ostinato* basszushang fölött *crescendo*val kombinált

stretto, valamint eltolt hangsúlyok segítenek eljutni a kitörési pontig (55. ütem). Az 57. ütemben található folytatás az első téma befejezésének utolsó 8 ütemét idézi – a felső szólamban minimális (*mordent*) változtatással (59., illetve 61. ütem).

A tonikai (H-dúr) zárlatot itt is a B rész 16 üteme követi. (65. ütemtől 80. ütemig) Chopintól szokatlan módon a balkéz harmóniai változatlan formában megisméltődnek, csak felette variálódik a dallam. Az első részből átvett 8 ütem utolsó akkordja egy alterált (mollbeli) hanggal átvezet a teljesen új karakterű h-moll középrészbe. Ez a trió *alla breve* ütemjelzésű, szinte átmenet nélkül vált *pianoból agitato fortéra*. A felső szólam önálló melódiáját a basszus monoton szextolái „zavarják”, s a középszólamok eltolt szinkópái teszik még türelmetlenebbé az új karaktert, amit subito pianoval, sforzatoval és pianissimoval támaszt alá a szerző (88-95. ütem között). A 96. ütemben újra a középrész h-moll témája jelenik meg, de már a 4. ütemben változtatva: nincs késleltetés a dallamban. Ezután modulál G-dúrba. A kétütemenkénti hangnemváltások zaklatottságot sugallnak. Adja magát a párhuzam: életünk problémái viharfelhőkként is tornyosulhatnak felettünk - akár itt, ebben a noktűrben is -, s a megoldás ránk vár. Tudnunk kell kezelni az adott helyzetet, elemi érdekünk úrrá lenni azon. Természetesen kérhetünk, s ideális esetben kapunk is segítséget környezetünktől.

Különböző hangnemi kitérők által eljutunk a megnyugtató visszatéréshez (132. ütem). Az ezt követő 20 ütem (újra az A rész) szinte majdnem azonos a kezdetekkel. Változást csak az ornamentika (138. ütem), két nyújtott ritmus, néhány *mordent* és *vorschlag* jelent, illetve a 151. ütem álzárlata. Chopin itt egy rá oly jellemző melodikus kadenciát ír, ami a felső szólam kromatikus ereszkedésével jut el a két utolsó ütem *adagio*jához, egy tonikai hármashangzat felbontásig, illetve a *h* záróhangig.

Nagy Márta